

บทที่ 17 สังคมวิทยาศาสตร์

บรรณาการ สุขเก矜

สังคมวิทยาศาสตร์ หรือบางทีก็เรียกว่า สังคมวิทยานคร หรือสังคมวิทยามือง เป็นสาขานึงของสังคมวิทยา ซึ่งเป็นการศึกษาทางสังคมโดยเน้นหนักถึงการศึกษาชีวิตของมนุษย์ในเมืองและกระบวนการและการกลยุทธ์เมือง และมักจะศึกษาเปรียบเทียบกับสังคมวิทยาชนบท (rural sociology) (Hoult : 1972, p.342)

สังคมวิทยาศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนเมืองโดยเฉพาะ สังคมวิทยาศาสตร์นี้มีความสัมพันธ์กับสังคมวิทยาชนบทอย่างมากจนบางครั้งแทบจะแยกออกจากกันไม่ได้ เวลาที่เราศึกษาถึงสภาพสังคมชนบท ปัญหาสังคมเรามักจะอธิบายโดยเอาพื้นฐานของเขตเมืองเข้ามาเปรียบเทียบ และขณะเดียวกันเมื่อเราศึกษาปรากฏการณ์ชีวิตแบบสังคมเมือง เรามักจะอ้างถึงปรากฏการณ์ชีวิตซึ่งตรงกันข้ามคือ แบบสังคมชนบท อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาไม่ว่าจะเป็นสังคมชนบท (rural sociology) หรือสังคมนคร (urban sociology) เรามักเน้นตรงจุดที่ว่าเมืองและชนบทแยกกันที่ตรงไหน (Anderson : 1976, p.303)

สังคมวิทยาศาสตร์ เป็นการศึกษาทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการดัดแปลงสภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมให้เหมาะสมและปรับตัวของประชากรที่อยู่ในเขตพื้นที่ที่จำกัด (Muntz : 1970, p.303)

เราอาจจะกล่าวให้เข้าใจง่าย ๆ ว่าสังคมวิทยาศาสตร์คือ การศึกษาสภาพต่าง ๆ ของเขตเมือง ซึ่งหมายถึงการศึกษาระบบสังคมวัฒนธรรม โครงสร้าง หน้าที่ และกระบวนการแห่งการกลยุทธ์เมืองของประเทศที่พัฒนาแล้ว รวมทั้งประเทศที่ด้อยพัฒนา นิเวศวิทยาของเมือง ปัญหาของเมือง และลักษณะของประชากรในเขตเมือง เป็นต้น

เมืองคืออะไร (what is a City)

คำว่า “เมือง” ในประวัติศาสตร์กรีกและโรมัน หมายถึงบริเวณที่อยู่ในเขตกำแพง เมืองเท่านั้น ต่อมาได้มีผู้นำคำว่า “เมือง” มาใช้กันในความหมายที่แตกต่างกันออกไป แต่ละ ประเทศต่างก็ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “เมือง” ซึ่งอาจเหมือนกันหรือแตกต่างกันบ้าง เช่น

1. สหรัฐอเมริกา “เมือง” คือ “บริเวณที่มีคนตั้งแต่ 2,500 คนขึ้นไป ไม่ว่าบริเวณนั้นจะอยู่ในเขตหรือนอกเขตการปกครองรวมทั้งบริเวณรอบ ๆ ที่เจริญแล้ว”

2. ประเทศไทย “เมือง” คือ “บริเวณที่มีการปกครองโดยเทศบาลหรือระบบเทศบาลแบบใดแบบหนึ่งที่มีประชากรตั้งแต่ 5,000 คนขึ้นไป และมีความหนาแน่น 1,000 คน ต่อตารางไมล์ และมากกว่า 75% ของชาญในชุมชนนั้นต้องไม่ใช่เกษตรกร”

3. ประเทศไทย “เมือง” คือ “บริเวณชุมชนหนาแน่นอยู่ในเขตเทศบาลที่มีความหนาแน่นของประชากร 4,000 คนต่อตารางกิโลเมตร”

4. ประเทศไทย “เมือง” คือ “บริเวณที่มีประชากรตั้งแต่ 200 คนขึ้นไป”

5. ประเทศไทย “เมือง” ไม่ได้มีการให้คำจำกัดความที่แน่นอน แต่อย่างไรก็ตามเราถือว่า เมืองคือ เขตเทศบาลซึ่งประกอบไปด้วยเขตเทศบาลนคร เขตเทศบาลเมือง และเขตเทศบาลตำบล

นอกจากนั้นนักวิชาการแต่ละท่านต่างให้คำจำกัดความของเมืองที่แตกต่างกันออกไป หลายแบบหลายอย่าง ความไม่เห็นพ้องต้องกันในคำจำกัดความของเมืองเกิดขึ้นเสมอ แม้ในประเทศไทยเดียวกันบางที่ก็มีความเห็นขัดแย้งกัน ศาสตราจารย์ ราฟฟ์ ทอมลินสัน (Ralph Tomlinson) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ ท่านเห็นว่าได้มีผู้พยายามใช้ปัจจัยต่าง ๆ มาใช้ในการอธิบายเมือง และท่านได้สรุปร่วมปัจจัยต่าง ๆ เหล่านั้นมาเสนอไว้ดังนี้ (กรณีการ อักษรทุกสุขเคลื่อน : 2521 หน้า 4-7)

1. จำนวนประชากร โดยการกำหนดจำนวนประชากรไว้จำนวนหนึ่ง และถ้าชุมชน ได้มีจำนวนประชากรสูงกว่าที่กำหนดไว้ ชุมชนนั้นก็เป็นเขตเมือง ซึ่งการกำหนดจำนวนประชากรนี้ในแต่ละประเทศก็กำหนดแตกต่างกันออกไป เช่น เดนมาร์กกำหนดว่า 200 คน ไอซ์แลนด์ 300 คน เวเนซุเอลาและนิวซีแลนด์กำหนด 1,000 คน ไอเออแลนด์ 1,500 คน ฝรั่งเศส คงゴะ และอาร์เจนตินา 2,000 คน สหรัฐอเมริกาและเม็กซิโก 2,500 คน เปลเยี่ยม อินเดีย กานา และแคนาดา 5,000 คน กรีก 10,000 คน การให้คำจำกัดความของเมืองเป็นเมือง โดยพิจารณาจากจำนวนประชากรนี้มีจุดอ่อนตรงที่มีหลาย ๆ เมืองที่ประชากรมีมากกว่า 2,500 คน หรือ 10,000 คน แต่ไม่มีคุณสมบัติเป็นเมืองเลย ในขณะที่บางเมืองมีประชากรน้อยกว่า จำนวนที่กำหนดแต่เมืองก็เป็นเมือง

2. ความหนาแน่น ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้กำหนดความหนาแน่นของเมืองเอาไว้ マーク ジェฟเฟอสัน (Mark Jefferson) กล่าวว่า ชุมชนใดที่มีความหนาแน่นของประชากร 10,000 คนต่อตารางไมล์ ชุมชนนั้นเป็นเมือง นักวิชาการอื่น ๆ ได้กำหนดความหนาแน่นต่ำกว่านี้ โฮป ทิสเดล เอลดริดจ์ (Hope Tisdale Eldridge) ไม่เห็นด้วยกับเจฟเฟอสัน เนากล่าวว่า การกลยุทธ์ เป็นเมืองคือ ขบวนการของการที่ประชากรมาอยู่ร่วมกัน

3. ปริมาณศาสตร์ ได้มีการนำเอาปริมาณศาสตร์มาใช้ในการกำหนดความเป็นเมือง โดยหลักการที่ว่าชุมชนจะเป็นเมือง ก็คือตามปริมาณของมันว่ามันเคยเป็นเมืองมาในอดีตหรือไม่ ประชาชนจะยอมรับความเป็นเมืองของชุมชนสืบต่อกันมาตั้งแต่ในอดีต ซึ่งในอดีตนั้น เมืองและชนบทมีความแตกต่างกันมาก และการใช้คำจำกัดความที่ไม่ค่อยจะมีหลักเกณฑ์อะไรนัก

4. พระราชบัญญัติการปกครอง ในกรณีนี้ราชบัลเป็นผู้กำหนดว่าชุมชนใดจะเป็นเขตเมือง ในสหรัฐอเมริกาชุมชนใดจะเป็นเมืองหรือชนบทขึ้นอยู่กับการกำหนดของรัฐแต่ละรัฐ ตามกฎหมายของเทศบาลของประเทศในยุโรป ในยุโรปในยุคกลางนั้นชุมชนที่เป็นเมืองเท่านั้น ที่มีสิทธิที่จะเปิดตลาดได้

5. สิ่งประดิษฐ์ที่นองเงิน เมืองเป็นเขตที่ถูกสร้างขึ้นมา แต่ชนบทเกิดขึ้นเอง ส่วนประกอบของเมืองเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ถนน ตึกหอ บ้านช่อง ทางน้ำ และสิ่งประดิษฐ์อื่น ๆ ริ查ร์ด แมลล์ ไมเออร์ (Richard L. Meier) ได้ให้คำจำกัดความของเมืองว่า คือสถานที่ซึ่งสะสมสิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นจนกระทั่งทำให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติหมดไป แต่สิ่งก่อสร้างใหม่ ๆ ก็เกิดขึ้นในเขตชนบทได้เหมือนกัน เช่น อาจจะมีตึกใหญ่โตมีลิฟท์ขึ้ลงเพื่อเป็นที่เก็บผลิตผลทางเกษตรกรรม นักสังคมวิทยากล่าวว่า “ควรจะให้คำจำกัดความของเมืองโดยพิจารณาถึงประชากรไม่ใช่สิ่งของ”

6. การดำรงชีวิต หมายถึง แบบของชีวิตและความรู้สึก เมืองจะมีแบบแผนและทัศนคติอย่างหนึ่ง ชนบทก็มีอีกอย่างหนึ่งแตกต่างกันออกไป ชาวเมืองจะมีความใกล้ชิดกันในด้านกายภาพ เช่น เดินเบียดเสียดยัดเยียดกันอยู่ในถนน หรือบนรถเมล์ แต่ด้านจิตใจหรือความรู้สึกหรือความสัมพันธ์เข้าจะห่างไกลกัน แบบอย่างของชาวเมืองนั้นจะเป็นผู้ว่องไวรักษาเวลา อาศัยอยู่ในบ้านติด ๆ กันและไม่รู้จักเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียง

7. อาชีพ อาจกล่าวได้อย่างง่าย ๆ ว่า ชาวเมืองคือ ผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพในการเพาะปลูกอยู่กับดินราย ในปี ค.ศ.1938 สถาบันสถิตินานาชาติได้แนะนำให้คำจำกัดความของเมืองว่า ให้พิจารณาตามเปอร์เซ็นต์ของประชากรที่ประกอบอาชีพต่าง ๆ ในเมืองอาชีพส่วนใหญ่

จะเป็นอาชีพบริการ การค้า และการอุตสาหกรรม และในเมืองมีการแบ่งงานกันทำมากมาย หลายประเภท แต่ถ้าหากใช้คำจำกัดความอันนี้ก็มีปัญหาอีกด้วยคือว่า มีเมืองใหญ่หลายเมืองในเชิงการ และบุคลากรจะถูกจัดว่าเป็นเขตชนบทและมีเมืองเล็ก ๆ ซึ่งเป็นชุมทางรถไฟในแคนาดา อเมริกา จะถูกจัดว่าเป็นเมือง และการใช้กฎเกณฑ์อันนี้ของเมืองที่อยู่ในเขตเมืองจะจะนำไปสู่ความ ยากลำบากและคลุมเครือ ในการให้คำจำกัดความของเมืองที่อยู่ในเขตเมืองแล้ว เพราะอาชีพ ของเขามาเหล่านั้นไม่ใช้การเกษตรกรรมแต่ก็ไม่ใช้อาชีพแบบชาวเมืองด้วย

8. คุณลักษณะของย่านการค้า ย่านการค้าจะกำหนดความเป็นเมืองได้ ย่านที่เป็นตลาด ย่านนั้นก็เป็นเมืองเฟรดริค แรทเซล (Friedrich Ratzel) “ได้ให้คำจำกัดความของเมืองว่า “เมือง คือสถานที่ที่กว้างใหญ่เป็นที่รวมของมนุษย์อย่างถาวรและอนาคตวิวนั้นจะเป็นย่านการค้า ใหญ่” อาร์เชอร์ สเมลลส์ (Arther Smailes) กล่าวว่า “เมืองคือสถานที่ที่มีธุรกิจและร้านค้า” กฎเกณฑ์อันนี้แคมมา ก เพราะการธุรกิจนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของเมืองเท่านั้น

9. การอุตสาหกรรม โดยการใช้กฎเกณฑ์ว่า เมืองคือที่ที่มีโรงงาน แต่ในเขตชนบทก็ อาจจะมีโรงงานเล็กๆ รายเดียว หรืออาจจะมีโรงงานใหญ่สักโรงงานหนึ่งก็ได้ และชนบทนั้น ก็ถูกเรียกว่าเป็นเขตเมืองหรือ?

10. ความเป็นภาคหรือการต้องพึ่งผู้อื่น ธรรมชาติของเมืองจะต้องเป็นภาคของ ชนบท เวอเนอร์ sodombarth (Werner Sombart) กล่าวว่า เมืองคือที่รวมของมนุษย์ที่ต้องพึ่งพา ผลผลิตทางเกษตรกรรมและแรงงานจากชนบทเพื่อการอยู่รอดของตนเอง ความต้องการอาหาร ทุกวันทำให้เมืองต้องขึ้นอยู่กับเขตชนบท มักจะมีคำโบราณกล่าวว่า ชนบทคือชีวิต ส่วนเมือง นั้นคือภาค หรือพยาธิหรือความเสื่อมโรมทั้งกาย และในการตอบแทนเมืองที่ได้ให้สิ่งพูมเพียร ของชีวิตแก่ชนบท หรือไม่ก็ให้ความคุ้มครองทางด้านการทหารแก่ชนบท แต่กฎเกณฑ์อันนี้ไม่ เป็นจริงสำหรับประเทศพัฒนาแล้ว เพราะว่าทั้งเมืองและชนบทต่างก็หวังพึ่งตัวเองในด้าน อุตสาหกรรม เกษตรกรรม การทหาร การศึกษา การแพทย์ และสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ

11. การคนงานคนลง เมืองเป็นศูนย์กลางของการคุณภาพงาน ตัวอย่างคือ ในฝรั่งเศส ที่มีคำกล่าวว่า “เส้นทางทุกสายมุ่งสู่กรุงปารีส” ในกรุงปารีสนั้น ทางรถไฟทุกสายต้องไปสู่ กรุงปารีส เราชาระเดินทางจากเมืองเอไปเมืองบี ซึ่งห่างกันเพียง 50 ไมล์ โดยไม่ผ่านปารีสไม่ได้ เราจะต้องนั่งรถไฟ 150 ไมล์ เข้าปารีสแล้วก็เปลี่ยนรถไฟเดินทางไปอีก 175 ไมล์ จึงจะถึงจุด หมายปลายทาง ชาร์ล คูลี (Charles H. Cooley) กล่าวไว้ว่า การที่เส้นทางคุณภาพมีการหยุดที่ แห่งหนึ่งทำให้เกิดเมืองใหม่ขึ้นมา

12. การเดินทาง การเดินทางเป็นการกระจายขนาดของเมือง ชาวเมืองส่วนใหญ่มีการเดินทาง แต่ชาวนาในส่วนต่าง ๆ ของโลกก็เช่นกัน จึง บรันส์แลบบีแวร์ เคสพอนเทน ได้ให้การเดินทางเป็นตัวแยกเมืองออกจากชนบท เขากล่าวว่า “ชาวเมืองส่วนใหญ่จะใช้เวลาในการทำงานส่วนมากอยู่ในเมือง ส่วนชาวชนบทนั้นจะใช้เวลาในการทำงานส่วนใหญ่อยู่นอกชุมชน”

13. การปักครองและศาสนา เมืองมักจะเป็นศูนย์กลางของโบสถ์และการปักครอง เอ็นรี พิเรน (Henry Pirenne) บรรยายถึงเมืองว่า “ลักษณะเด่นของเมืองคือประทุมเมือง โบสถ์ และความหนาแน่นของประชากร” แต่คำจำกัดความนี้มันไม่เหมาะสมกับสมัยนี้ ศาสนาและการปักครองได้ลดความสำคัญลงมากแล้วในเมืองที่เจริญแล้วหลายเมือง

14. จุดศูนย์กลาง เมืองเป็นจุดศูนย์กลางสำคัญที่ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้น ศูนย์กลางของเมืองในแต่ละเมืองไม่เหมือนกัน บางเมืองอาจจะหมายถึงย่านถนนหลักของเมือง (main street) บางเมืองอาจจะหมายถึงย่านธุรกิจการค้า อย่างไรก็ตาม ศูนย์กลางของเมืองคือ ที่ซึ่งไม่มีคนอาศัยอยู่ แต่เป็นสถานที่ที่มีคนเป็นจำนวนมากเดินทางไปเพื่อจะทำงาน จ่ายของหรือเข้าชมมหستر และเป็นย่านที่มีทรัพย์สินแพงที่สุดของเมือง มีเมืองหลายเมืองที่มีศูนย์กลางหลายศูนย์กลาง แต่ก็มีบางเมืองที่ได้รวมศูนย์กลางเหล่านี้เข้าด้วยกัน ในยุคที่รถยนต์เป็นที่แพร่หลายนี้ เมืองมักจะกระจายศูนย์ธุรกิจ ร้านค้า และมหسترออกไป

15. ความหลากหลาย ความไม่เหมือนกัน (heterogeneity) เมืองมีความซับซ้อนและปนเปกันมากกว่าในชนบท ในเมืองมีสิ่งที่สร้างและประชากรหลาย ๆ ประเภท แอนส์ ดอร์ฟส์ (Hans Dorfes) กล่าวว่า “เรารู้จักเมืองที่โดยแบบแผนการควบคุม ความไม่均衡กับลุ่มน้ำที่อยู่รอบ ๆ ศูนย์กลาง และโดยสิ่งม้ามายหาภัยประเภทในเมือง”

ธรรมชาติของเมือง (The nature of cities)

เมืองแต่ละเมืองมีความเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง แต่จะมีภาระหน้าที่ (function) และรูปแบบ (pattern) ที่คล้ายคลึงกัน การที่เราได้ศึกษาเกี่ยวกับเมือง ๆ หนึ่งก็พอจะช่วยเราให้เข้าใจลักษณะเมืองอื่น ๆ อีกด้วย ได้มีการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะที่ตั้งของเมืองและโครงสร้างของเมืองกันบ่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหัวเรื่องเกี่ยวกับขนาด หน้าที่และที่ตั้งของเมือง แต่เราจะกล่าวถึงเฉพาะ 2 หัวข้อใหญ่ ๆ ของธรรมชาติของเมืองคือ (Harris and Ullman : 1974, p.217)

1. สิ่งที่ช่วยค้ำจุนเมือง (The support of cities)
2. โครงสร้างภายในของเมือง (Internal structure of cities)

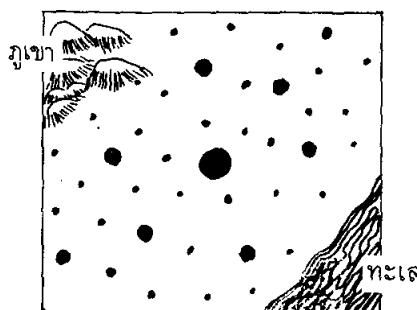
1. สิ่งที่ช่วยค้ำจุนเมือง (The support of cities)

เมื่อเราย่างก้าวเข้าไปในเมืองสิ่งที่เราเห็นก็คือ สิ่งก่อสร้างที่สูงๆ เต็มไปหมด หรือกลุ่มคนที่เคลื่อนไหวอย่างรีบเร่งผ่านร้านค้า โรงแรม ธนาคาร และสิ่งก่อสร้างต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้แตกต่างกันมากกับชนบท เราอาจจะตั้งคำถามขึ้นมาได้ว่า อะไรเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์อย่างนี้ขึ้น หรือชาวเมืองเข้าทำอะไรกันเพื่อการดำรงชีวิต

เมืองอาศัยพึ่งพาผู้คนและสิ่งต่างๆ จากอาณาบริเวณรอบๆ เมือง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นผู้ให้บริการแก่เมืองและทำให้มีองค์กรอยู่ได้ เช่น ช่างตัดผ้า ช่างซักรีดเสื้อผ้า ช่างซ่อมรองเท้า คนขายของ นายธนาคาร ซึ่งเข้ามารаботาในเมืองในเขตที่ล้าหลังหรือเขตที่ขาดทรัพยากรธรรมชาติ เมืองจะมีน้อย อาทิตย์ สมิท กล่าวว่า “พื้นดินจะให้ผลผลิตมากมายเพื่อค้ำจุนเมือง” แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเมืองทุกเมืองจะต้องล้อมรอบด้วยพื้นดินที่อุดมสมบูรณ์ เพราะตั้งแต่เมื่อมีการคุณนาคมขนส่งทั่วถึงกันแล้ว เราอาจจะทำการขนส่งผลผลิตระหว่างเมืองกันได้

ลักษณะของเมืองตามสิ่งที่ช่วยค้ำจุนเมืองหรือวัตถุที่ส่งเข้ามาช่วยเมืองนั้น พอจะแบ่งออกได้เป็น 4 แบบ ดังนี้ (Ullman : 1941, p.855)

1. เมืองที่เป็นศูนย์กลางคอยรับสิ่งบริการต่างๆ จากอาณาบริเวณรอบๆ เมือง คูรูปประกอบ

รูปที่ 1 แสดงให้เห็นทฤษฎีการกระจายจากศูนย์กลาง เมืองใหญ่อยู่ตรงจุดศูนย์กลางล้อมรอบด้วยเมืองขนาดกลาง 6 เมือง และเมืองขนาดกลางแต่ละเมืองก็ล้อมรอบด้วยเมืองเล็กๆ อีก 6 เมือง อาณาบริเวณรอบๆ เมืองรูป 6 เหล่านั้น แสดงมีศูนย์กลางซึ่งรับภาระจากการจากเมืองรอบๆ

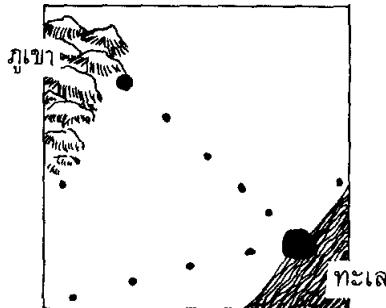
เมืองในฐานะที่เป็นศูนย์กลางได้ให้บริการด้านการค้าและสังคมแก่อาณาบริเวณรอบ ๆ ถ้าหากว่าพื้นดินเป็นแบบเดียว กันหมด ศูนย์กลางที่จะเป็นแบบอย่างเดียว กันหมด ศูนย์กลางมี หลายขนาด ตั้งแต่ขนาดมีร้านรวง เพียงหนึ่งหรือสองร้านที่ให้บริการแก่อาณาเขตรอบ ๆ ไปจน ถึงหมู่บ้าน เมืองเล็กและเมืองใหญ่ซึ่งให้บริการแก่อาณาบริเวณกว้างใหญ่ หรือเป็นคราใหญ่ เช่น นิวยอร์ก หรือซิดนาโก

เมืองแบบที่เป็นศูนย์กลางมีมากมายในโลกนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตที่ไม่อยู่อุตสาหกรรม ในสหราชอาณาจักร มีศูนย์กลางการค้าที่ดีคือ การขายปลีกและขายส่งสินค้าเกษตรกรรมทางภาค ตะวันออกกลาง ตะวันออกเฉียงใต้และทางตะวันออก เมืองต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นศูนย์กลางการ ค้าขายหรือศูนย์กลางการขายส่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดของมัน ในร้านค้าเหล่านี้ ก็จะรับสินค้ามาจาก อาณาบริเวณรอบ ๆ นั้น ซึ่งผิดกับเมืองของย่านอุตสาหกรรมในภาคตะวันตก ซึ่งศูนย์กลางจะ อยู่ติด ๆ กัน และมีสินค้าเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่มาจากประชากรที่อาศัยอยู่ในย่านนั้น

ไม่เพียงแต่การค้าเท่านั้นที่สนับสนุนย่านศูนย์กลางแต่สังคมและศาสนา ก็ยังสนับสนุน ย่านศูนย์กลางด้วย ในบางแห่งสิ่งอื่น ๆ อาจจะเป็นตัวสำคัญในการสนับสนุนเมือง เช่น ในหลาย ส่วนของประเทศลาตินอเมริกา ซึ่งมีการค้าเพียงเล็กน้อย ห้างร้านต่าง ๆ ก็จะอยู่กระจัดกระจาย รวมกับศูนย์กลางทางสังคมและศาสนา และก็แตกต่างจากเมืองส่วนมาก เพราะวันที่มีธุรกิจ ยุ่งก็คือวันอาทิตย์ ประชาชนเข้าจะไปโบสถ์ เข้าสถานที่พักผ่อนแล้วก็ไปเข้าร้านธุรกิจ ซึ่งเมือง แบบนี้จะได้ชื่อว่า “เมืองวันอาทิตย์” เช่น เมือง Salt Lake ในรัฐ Utah, สหราชอาณาจักร

เมืองศูนย์กลางใหญ่ ๆ ส่วนมากมักจะเป็นศูนย์กลางการปกครองด้วย เช่น ลอนดอน และปารีส ซึ่งเป็นเมืองการปกครองและเป็นศูนย์กลางการค้า ในสหราชอาณาจักร เมืองหลวงชิงตัน ดี ซี และเมืองหลวงของบางรัฐเป็นเฉพาะศูนย์กลางการปกครอง ในกรณีเช่นนี้เมืองศูนย์กลาง การปกครองถูกแยกออกจากเมืองศูนย์กลางอื่น ๆ

2. เมืองที่เป็นเส้นทางขนส่ง เมืองที่เป็นศูนย์กลางการขนส่งที่ใหญ่ที่สุดที่ให้บริการตาม เส้นทางขนส่งนั้น อาณาบริเวณซึ่งส่วนใหญ่จะมาให้เมืองอาจะอยู่ไกลจากเมืองแต่ก็สามารถ ติดต่อกับเมืองได้ เพราะมีการขนส่งที่ดี เมืองแบบนี้มีแนวโน้มที่จะตั้งอยู่บนเส้นทางรถไฟหรือ ตามชายฝั่งทะเล ดูรูปประกอบ

รูปที่ 2 ศูนย์กลางการคมนาคมขนส่ง (transport centers) มักจะตั้งอยู่บนฝั่งทะเลหรือตามทางรถไฟ จากรูปนี้ เมืองใหญ่ตั้งอยู่ที่ชายฝั่งทะเล เมื่อทรงลงมาตั้งอยู่ที่ชุมทางรถไฟและเป็นจุดเชื่อมระหว่างภูเขาและที่ราบ ส่วนเมืองเด็ก ๆ เป็นเมืองซึ่งเกิดจากการพักรถเดินทางตามเส้นทางรถไฟหรือถนน ทำให้เกิดเป็นเมืองขึ้นมา

เมืองทั้งหลายมักจะอาศัยหรือขึ้นอยู่กับการขนส่ง เพื่อใช้ในการขนส่งสินค้า การที่เมืองต้องขึ้นอยู่กับการคมนาคมทำให้ลดความสำคัญของเมืองที่เป็นศูนย์กลางลง การจัดระเบียบของเมืองให้ความสำคัญต่อการขนส่งที่มีประสิทธิภาพซึ่งเกี่ยวกับราคาก่อสร้าง การสร้างทางใหม่ สถานที่ตั้งและอุปกรณ์ต่าง ๆ

คูลี (Cooley) กล่าวว่า เส้นทางคมนาคมขนส่งไม่ได้ทำให้เกิดเมือง แต่เมื่อมีการหยุดพักเพื่อขนส่งสินค้าจะทำให้เกิดเมือง เมื่อแบบของการขนส่งเปลี่ยนไปคือ เปลี่ยนจากทางน้ำมาเป็นทางรถไฟที่ต้องมีที่พักในการเดินทาง เมืองท่าที่เป็นที่ขึ้นส่งสินค้ามีแนวโน้มที่จะพัฒนาการบริการต่าง ๆ เช่น การจัดของใหม่ การเก็บของ และการนับของ ตัวอย่าง เมืองท่าออเทอร์-ฟอร์ด วิลเลียม ซึ่งเป็นเมืองท่าและเมืองที่เก็บข้าวสาลีอยู่ส่วนหนึ่งของทะเลสาบสุเพอร์ริโอร์ ซึ่งที่ดินรอบ ๆ นี้เป็นที่ดินว่างเปล่า เข้าหาทางที่จะสร้างที่พักการเดินทางเพื่อการขนสินค้าไปยังตลาดในทางผ่านตะวันออก เมืองท่าบางเมือง เช่น อ่องกง และโคเปนเฮเกน สร้างโรงเก็บของและขนส่งสินค้าทางเรือจากเรือเล็กไปสู่เรือใหญ่ นอกเหนือนี้เมืองยังเกิดขึ้นได้เมื่อมีการหยุดพักในการขนส่งสินค้าทางรถไฟ

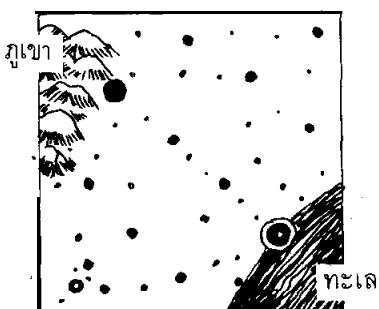
3. เมืองซึ่งเกิดจากหน้าที่พิเศษ (specialized function cities) คือเมืองที่เกิดขึ้น เนื่องจาก การให้บริการบางอย่าง เช่น เมืองแร่ โรงงานอุตสาหกรรม หรือการพักผ่อน คูรูปประกอบ

รูปที่ 3 เมืองที่เกิดจากการหน้าที่พิเศษ เมืองใหญ่เป็นศูนย์กลางของโรงงานอุตสาหกรรมหรือเหมืองแร่ล้อมรอบด้วยเมืองเล็ก ๆ ซึ่งเป็นเมืองที่จะส่งวัสดุดิบป้อนโรงงานหรือเหมือง ส่วนเมืองเล็ก ๆ ที่น้ำผึ้งทะเลและเชิงเขาเป็นเมืองทางการค้า

เมืองซึ่งมีหน้าที่พิเศษบางอย่างคือ ให้บริการแก่พื้นที่กว้างขวางเป็นเมืองที่นำเสนอจิ�แบบหนึ่ง เช่น เมืองไม้อามี เป็นเมืองที่เกิดขึ้น เพราะเป็นชัยหาดที่สวยงามและมีอุณหภูมิที่เหมาะสม เมืองสแกนตัน เกิดขึ้น เพราะอยู่ตรงจุดกลางของเหมืองถ่านหิน เมืองพิกส์เบริก และเมืองรอบ ๆ แถบนี้เกิดขึ้น เพราะมีกิจการโรงงานเหล็กกล้า เป็นต้น เมืองต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วเป็นเมืองที่เกิดขึ้นเนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติเฉพาะอย่าง ปัจจัยพิเศษอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เกิดเป็นเมืองขึ้นคือการอุตสาหกรรม

4. เมืองส่วนใหญ่มักจะเกิดขึ้นจากการผสมผสานกันของปัจจัยทั้ง 3 ดังได้กล่าวมาแล้ว เมืองทุกเมืองต่างก็มีความสำคัญและเกี่ยวเนื่องกันดังรูปที่ 4

รูปที่ 4 เป็นการรวมเมืองทั้งหมดให้อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน เมืองที่น้ำผึ้งทะเลเป็นมหานครใหญ่ แม้ว่าจะไม่ได้อยู่ในจุดศูนย์กลาง แต่ก็ได้รับบริการจากเมืองต่าง ๆ เหมือนอยู่ที่จุดศูนย์กลาง เมืองที่ใหญ่รองลงมาคือเมืองที่เป็นโรงงานเหมืองแร่และชุมทางรถไฟ บนเส้นทางรถไฟก็มีเมืองต่าง ๆ มากมาย เช่นทางรถไฟตอนบนขัยมือของรูปที่ 2 ได้แยกเส้นทางเพื่อให้ผ่านไปยังโรงงานและเหมืองแร่ ส่วนการกระจายของเมืองตอนบนขัยมือนั้นไปตามทางการขายแบบศูนย์กลาง (central place)

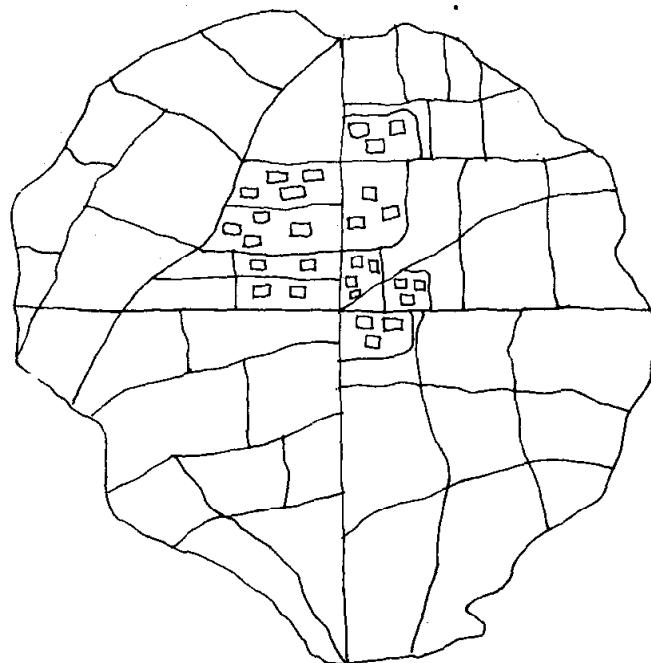
เมืองส่วนใหญ่มักจะเป็นแบบรวมของทั้ง 3 แบบ เช่น เมืองนิวยอร์ค ซึ่งเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด เป็นจุดที่หยุดพักรถการขนส่ง เป็นจุดศูนย์กลางของการขายส่งและขายปลีก เป็นศูนย์กลางของโรงงานอันแสดงถึงการเป็นเมืองที่มีหน้าที่ให้บริการพิเศษเฉพาะอย่าง

2. โครงสร้างภายในของเมือง

การปรับปรุงหรือจัดระเบียบของเมืองให้มีประสิทธิภาพนั้นจะต้องคำนึงถึงการใช้ที่ดินภายในเมืองและปัจจัยที่ทำให้เกิดแบบแผนอย่างนั้น

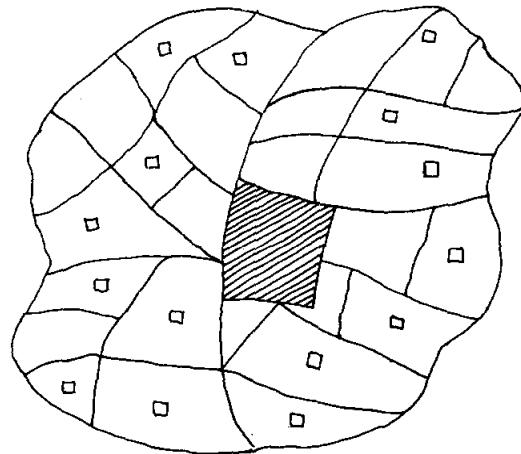
1) การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในระบบแรกเริ่ม เป็นไปในลักษณะที่ปราศจากการวางแผน ล้วงหน้า ซึ่งพอจะแยกกล่าวได้ดังนี้ (Meer : 1968, p.87)

1. การตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่ม (cluster settlement) ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานแบบนี้เป็นไปในแบบที่ไม่ได้มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า ลักษณะที่เด่นของการตั้งถิ่นฐานแบบนี้ได้แก่ การตั้งบ้านเรือนอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ๆ บนพื้นที่ร่วนของดิน

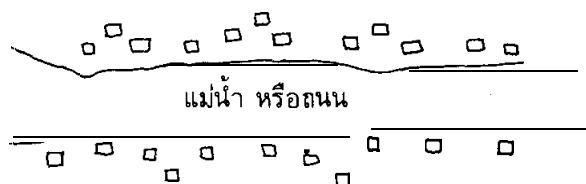
รูปที่ ๕ การตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่ม

2. การตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย (scattered settlement) เป็นแบบการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนแบบครอบครัว กระจัดกระจายอยู่รอบ ๆ ย่านชุมชน ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัด โรงเรียน สุขศาลา ตลาด เป็นต้น บ้านเรือนที่กระจัดกระจายอยู่นั้นตั้งอยู่บนเนื้อที่ไร่นาของแต่ละครอบครัว ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการทำมาหากิน

รูปที่ 6 การตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย

3. การตั้งถิ่นฐานแบบเส้นตรง (line settlement) เป็นการตั้งบ้านเรือนเรียงรายตามเส้นทางคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบก เช่น การตั้งบ้านเรือนริมฝั่งแม่น้ำและลำคลอง การสร้างบ้านเรือนตามสองฝั่งถนน เป็นต้น

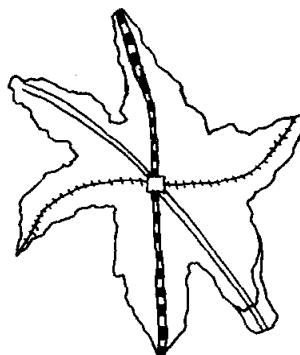
รูปที่ 7 การตั้งถิ่นฐานแบบเส้นตรง

2) ทฤษฎีเกี่ยวกับการขยายตัวของเมือง

เพื่อที่จะเข้าใจการขยายตัวของเมืองให้ลึกซึ้งพอสมควร จึงควรที่จะทำความเข้าใจ ทฤษฎีการขยายตัวของเมืองโดยทั่ว ๆ ไปเสียก่อน เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์การขยายตัว ของเมือง กล่าวคือในการขยายตัวของเมืองโดยทั่วไปได้มีผู้พยายามศึกษาค้นคว้าเพื่อหาแบบ อย่างของการขยายตัวของเมือง ในกรณีได้มีผู้ศึกษาและตั้งเป็นทฤษฎีขึ้นหลายทฤษฎีด้วยกัน ดังจะได้กล่าวถึงดังต่อไปนี้

ทฤษฎีการขยายตัวของเมือง

1. ทฤษฎีรูปดาว (star theory) เป็นทฤษฎีที่เก่าแก่ที่สุด เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1903 โดย R.M. Hurd (Thomlinson : 1969, p.143) เขาได้ศึกษาพบว่าเมืองจะขยายตัวออกจากศูนย์กลาง ไปตามเส้นทางการคมนาคมขนส่ง ซึ่งทำให้เป็นรูปคล้ายดาวหรือแมงกะพรุน ดูรูปประกอบ

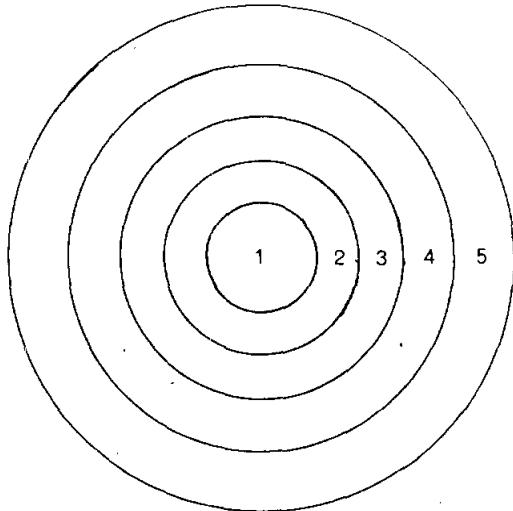

รูปที่ 8 ทฤษฎีรูปดาว

ทฤษฎีนี้เป็นจริงและเป็นที่นิยมกันก่อนที่จะมีรัฐนอร์ธใช้ รูปแบบของเมืองที่เป็นแบบ รูปดาวนี้เป็นสิ่งธรรมชาติในช่วงที่ใช้การคมนาคมขนส่ง เช่น เมื่อใช้การเดินทางโดยรถไฟ บ้านเรือนของประชาชน ก็มักจะปลูกสร้างขึ้นในเขตซึ่งสามารถไปยังสถานีรถไฟได้อย่างสะดวก บ้านเรือนก็จะเป็นแนวๆตามทางรถไฟ ประชาชนมักจะสนใจที่จะตั้งบ้านเรือนตามทางรถไฟมาก กว่าที่จะสนใจถึงจุดศูนย์กลางของเมือง

2. ทฤษฎีวงกลม (concentric zone theory) ทฤษฎีนี้เกิดขึ้นมาจากการแหนวยความคิดของ เบอร์เกส (E.W. Burgess) และパーค (R.E. Park) ซึ่งเป็นอาจารย์อยู่ที่มหาวิทยาลัยชิคาโก เขาได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับนครชิคาโกแล้วตั้งทฤษฎีเกี่ยวกับการเดินทางของชุมชนแบบเมือง ซึ่ง

เข้าใจว่าจะนำไปอธิบายได้กับนครใหญ่ ๆ ทั้งหลายในสหรัฐอเมริกา ทั้งที่ลักษณะของการเติบโตที่นำมาอธิบายนั้นเป็นไปในแบบที่เป็นอุดมคติ หรือเป็นแบบที่แสดงให้เห็นลักษณะบางอย่างโดยเสริมต่อให้ชัดเจนขึ้น คือไม่มีซุ้มชนใดเป็นไปตามแบบนั้นได้ และแม้แต่คริชิตาโกกีมิได้เป็นจริงอย่างนั้นทั้งหมด (Gist and Fava : 1971, p.23)

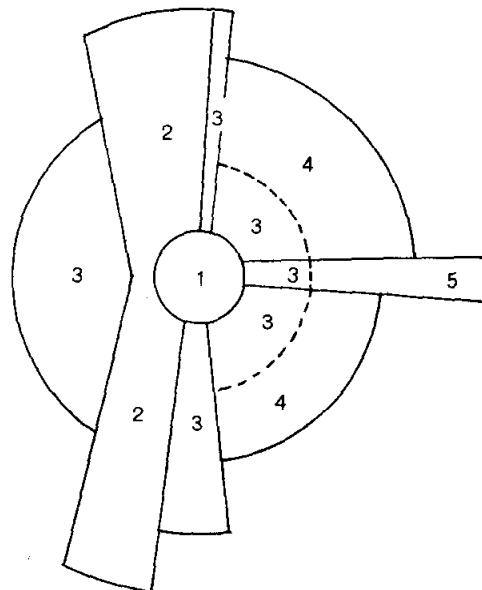

รูปที่ ๙ ทฤษฎีรูปวงกลม

เบอร์เกสสร้างภาพให้เห็นว่านครใหญ่ ๆ นั้นมีโครงรูปเป็นวงกลม ซึ่งประกอบด้วยเขตต่าง ๆ เป็นรูปวงกลมซ้อนกัน 5 วง (Burgess : 1952, p.51)

- วงที่ 1. เขตศูนย์กลางของเมือง (central business district) เป็นเขตที่อยู่ใจกลางของเมือง
- วงที่ 2. เขตผ่านหรือเขตเสื่อมโกร姆 (Zone of transition) เป็นเขตที่มีธุรกิจและอุตสาหกรรมตั้งอยู่หนาแน่น อาคารต่าง ๆ ก็ทรุดโกร姆 และไม่มีคริสโนใจที่จะปรับปรุงแก้ไขบริเวณนี้ให้สะอาดดงามขึ้น จึงกลายเป็นแหล่งเสื่อมโกร姆ไป
- วงที่ 3. เขตคนงาน (zone of workingmen ' home) เป็นเขตที่อยู่อาศัยของชนชั้นกรรมการ
- วงที่ 4. เขตที่อยู่อาศัยของชนชั้นกลาง (middle class zone)
- วงที่ 5. เขตที่อยู่อาศัยของชนชั้นสูง (high class zone) เป็นบริเวณที่อยู่รอบนอกสุด หรืออาจเรียกว่า บริเวณชายเมือง

3. ทฤษฎีภูมิภาค (sector theory) นักสังคมวิทยาชื่อ Homer Hoyt ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้ได้แบ่งเมืองออกเป็นส่วน (sector) ต่าง ๆ เขามีความเห็นว่าลักษณะของเมืองใหญ่ ๆ นั้น มีลักษณะเหมือนกับทฤษฎีวงกลมของ Burgess เขาอธิบายว่าส่วนต่าง ๆ ของเมืองประกอบด้วยกิจกรรมและประชากรในส่วนต่าง ๆ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องแบ่งเขตเป็นรูปวงกลมซ้อนกันเสมอไป กล่าวคือ บริเวณเขตอุตสาหกรรมไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นโดยรอบอาณาบริเวณศูนย์กลางของเมือง แต่อารเจริญหรือขยายตัวตามริมทางรถไฟเป็นแนวตรง หรือ ส่วนต่าง ๆ อาจจะมีจุดเริ่มต้นจากศูนย์กลางของเมือง แล้วขยายไปตามแนวยาวออกไปสู่ชานเมือง เพราะฉะนั้นส่วนต่าง ๆ ของเมืองตาม sector theory ของ Hoyt นี้ ทำให้ส่วนต่าง ๆ อันประกอบเข้าเป็นเมืองใหญ่ ๆ มีลักษณะคล้ายใบพัดของพัดลม (Thomlinson : 1969, p.146) ดูรูปประกอบ

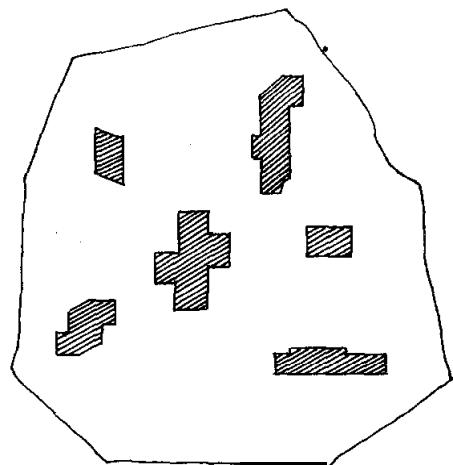

รูปที่ 10 ทฤษฎีภูมิภาค

เขต 1	เขตศูนย์กลาง
เขต 2	เขตเสื่อมโทรม
เขต 3	เขตที่อยู่อาศัยของคนงาน

เขต 4	เขตที่อยู่อาศัยของชนชั้นกลาง
เขต 5	เขตที่อยู่อาศัยของชนชั้นสูง

4. ทฤษฎีหลายศูนย์กลาง (multiple nuclei theory) ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้คือ Harris และ Tillman (Thomlinson : 1969, p.148) เขามีความเห็นแตกต่างไปจากเจ้าทฤษฎีอื่น ๆ กล่าวคือ เขายเห็นว่า ศูนย์กลางของเมืองใหญ่ ๆ นั้นมิได้เกิดขึ้นมาจากการที่แห่งเดียว คือ เมืองใหญ่ ๆ มิได้ขยายตัวขึ้นโดยรอบอาณาบริเวณศูนย์กลางหรือใจกลางเมืองแต่เพียงแห่งเดียวเท่านั้น หากแต่ขยายตัวโดยรอบบริเวณของศูนย์กลางหลาย ๆ แห่ง ซึ่งอยู่ในเขตของเมืองใหญ่นั้น ดูรูปประกอบ

รูปที่ 11 ทฤษฎีหลายศูนย์กลาง

การเติบโตของเมืองใหญ่

เมืองเดิมトイขึ้นเมื่อขบวนการก่อจลาจลเป็นเมืองอุตสาหกรรมก้าวหน้าขึ้น จนกระทั่งศตวรรษที่ 20 ซึ่งเมืองมีการขยายเติบโตมาก ในการศึกษาการเติบโตของเมืองขนาดใหญ่ เดวิส (Davis) ได้คาดประมาณว่า ในปี พ.ศ.2343 ประชากรของโลกมีเพียง 1.7 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่อาศัยอยู่ในเมืองที่มีประชากร 100,000 คนขึ้นไป และได้เพิ่มขึ้นเป็น 13 เปอร์เซ็นต์ ในปี พ.ศ.2493 คือในปี พ.ศ.2343 นั้นมีประชากรประมาณ 16 ล้านคนอาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ (ที่มีประชากรตั้งแต่ 100,000 คนขึ้นไป) และในปี พ.ศ.2493 จำนวนได้เพิ่มขึ้นเป็น 314 ล้านคน ซึ่งเพิ่มมากขึ้นกว่า 20 เท่า (Davis : 1955, p.34)

พรีซิส (Precise) ได้หาข้อมูลเกี่ยวกับประชากรที่อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ของโลก พบว่า ในปี 2503 มีเมืองใหญ่ที่มีประชากรตั้งแต่ 100,000 คนขึ้นไปมากกว่า 1,400 เมือง และเมืองที่มีประชากรตั้งแต่ 1,000,000 คนขึ้นไปมีกว่า 60 เมือง ในปี 2343 มีเมืองประมาณ 20 เมืองที่มีประชากรมากกว่า 100,000 คน แต่ไม่มีเมืองใหญ่มีประชากรถึง 1,000,000 คนเลย (Gist and Fava :- 1971, p.134)

ปัจจัยที่มีผลต่อสถานที่ตั้งและความเจริญเติบโตของเมือง (location and growth factors)

ในระยะต้น ๆ เมื่อการปกป้องคุ้มครองตัวเองเป็นเรื่องสำคัญ เมืองมักจะตั้งอยู่ตามภูเขา เกาะและที่อื่น ๆ ซึ่งสามารถป้องกันตัวเองได้ง่าย และถ้าหากว่าสภาพตามธรรมชาติของที่ตั้งไม่สามารถป้องกันตัวเองได้เพียงพอ ก็จะมีการสร้างกำแพงหรือคูเมืองขึ้นล้อมรอบเมืองเพื่อประโยชน์ในการปกป้องตัวเอง โบสถ์มักจะตั้งบนยอดเขาเพื่อจะได้อยู่ในที่สูง

ในสมัยต่อมาซึ่งเมืองหลวงของประเทศาหรือจักรวรดิไปเกี่ยวข้องกับการค้าขายซึ่งทำให้เกี่ยวโยงถึงการคมนาคมขนส่ง เมืองจึงนิยมสร้างตามปากแม่น้ำต่าง ๆ การคมนาคมทางน้ำเป็นทางที่ใช้จ่ายถูกที่สุดในการขนส่ง ตั้งนั้น ปัจจัยที่สำคัญในการตั้งเมืองในศตวรรษที่ 20 ก็คือปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การกระจายผลผลิตและการขายสินค้า

เช่น.แลงเดอน ไวท์ (C. Langdon White), อีดวิน เจ. ฟอสคัส (Edwin J. Foscus) และ ทอม แอล. แมกไนท์ (Tom L. McKnight) (Thomlinson : 1969, p.118) "ได้ศึกษาถึงปัจจัยสำคัญต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการตั้งโรงงานและเมืองในสมัยปัจจุบัน เข้าพบว่าปัจจัยที่สำคัญเหล่านี้ ได้แก่

1. เมืองต้องอยู่ใกล้ตลาด เป็นปัจจัยที่สำคัญมากโดยเฉพาะต่อเมืองอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าที่มีขนาดใหญ่ เประบังหรือแตกง่าย พากเครื่องแก้วและสินค้าซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ง่าย

2. เมืองต้องอยู่ใกล้แหล่งรัตภูดิบโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองที่เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อสะดวกในการขนส่ง

3. เมืองต้องอยู่ใกล้พลังงานต่าง ๆ เช่น โรงงานสร้างอะลูมิเนียมต้องอยู่ใกล้แหล่งพลังงาน hydroelectric และโรงงานท่อผ้าควรจะอยู่ใกล้พลังงานน้ำตก

4. เมืองต้องอยู่ใกล้แรงงานที่มีความชำนาญ (skilled manpower) ซึ่งเป็นวิธีการของการรวมอุตสาหกรรมไว้เหล่านี้เดียว สะดวกในการเรียกแรงงานเหล่านั้นเข้ามาใช้

5. การคมนาคมขนส่ง (transportation) การขนส่งที่ถูกที่สุดสามารถแสดงได้โดยนำหนักของวัตภูดิบ คุณค่าและน้ำหนักของสินค้า ระยะทางที่จะขนส่ง ประเภทของการขนส่ง ลักษณะของภูมิภาค และคุณสมบัติอื่น ๆ ของสินค้า

6. อากาศและความชื้น (climate-humidity) มีความสำคัญต่ออุตสาหกรรมท่อผ้า คนงานจะทำงานไม่มีประสิทธิภาพในภูมิภาคที่อากาศหนาวมากหรือร้อนมาก อย่างไรก็ตาม มนุษย์สามารถควบคุมบรรยากาศได้โดยการใช้อร์คอนดิชัน

7. น้ำใช้ (water supply) น้ำเป็นสิ่งสำคัญมากต่อเมืองอุตสาหกรรมต่าง ๆ เช่น อุตสาหกรรมเหล็กกล้า ยาง กระดาษ เป็นต้น

8. ความเหมาะสมและราคาของที่ดิน (availability and cost of land) ที่ดินจะต้องอยู่ในที่ที่เหมาะสมและราคาไม่แพงนัก บริษัทบางบริษัทอาจจะยอมออกไปอยู่นอกเมืองมากกว่าที่จะอยู่ในที่ ที่ดินราคาแพงมาก และขายที่ดินที่ตั้งบริษัทเก่าได้เงินมากเมื่อย้ายออกไป

9. ปัจจัยเกี่ยวกับมนุษย์ (human factor) ขึ้นกับจิตใจของผู้มีอำนาจ เช่นว่า ผู้กุมอำนาจสูงสุดในบริษัทอาจจะตกลงใจย้ายบริษัทจากเมืองหนึ่งไปอยู่อีกเมืองหนึ่ง

10. ปัจจัยเกี่ยวกับภาษี บริษัท หรือโรงงานอุตสาหกรรมอาจจะตกลงใจที่จะย้ายไปอยู่ในท้องที่ที่มีอัตราการเสียภาษีต่ำ

11. ค่าครองชีพ ค่าครองชีพมีอิทธิพลต่อค่าจ้าง ในเมืองเล็ก ๆ แรงงานอาจจะถูก เพราะค่าครองชีพต่ำ

12. การถ่ายเทของเสีย แม่น้ำเป็นทางที่ถ่ายเทของเสียได้ดีที่สุด แต่มันอาจนำไปสู่ปัญหา pollution ได้

ลักษณะความเป็นเมืองและการขยายขนาดของเมืองของประเทศที่กำลังพัฒนา

ในประเทศที่พัฒนาแล้ว (developed countries) นั้นเจริญพร้อมแล้วในด้านเครื่องมือ เครื่องใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ รวมทั้งได้มีการค้นคว้าสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอยู่เสมอ ซึ่งเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยเหล่านี้นั้นส่วนหนึ่งก็เป็นเครื่องมือที่นำไปใช้ในการกิจกรรมทำให้กุนแรงงานของกิจกรรมได้มาก เช่น รถแทรกเตอร์ เครื่องข่วยหัวนเมาล์ดเพชต่าง ๆ เป็นต้น ทำให้งานต่าง ๆ ในโรงงานไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานของคนเป็นจำนวนมาก คนเพียงสองสามคนก็สามารถควบคุมเครื่องจักรทำงานได้ ทำให้ชาวไร่ชาวนาเป็นจำนวนมากไม่มีงานทำ จึงพากันอพยพเข้าเมือง เพื่อมาหารงานทำในเมือง

ส่วนในประเทศที่กำลังพัฒนานั้น เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยยังไม่มี วิธีการที่ใช้ในการเพาะปลูกในไร่ในเนินนี้เป็นวิธีการที่ล้าหลัง ทำให้ผลผลิตได้น้อย ประชากรของประเทศที่กำลังพัฒนาจะมีอัตราเกิดสูงและอัตราตายลดลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ประชากรในเขตชนบทมีอัตราเพิ่มสูงมาก ประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่เป็นเมืองอาณานิคมของประเทศที่พัฒนาแล้ว เมืองเกิดขึ้นเนื่องจากแรงสนับสนุนจากประเทศที่ล่าอาณานิคมเพื่อจะได้สนับสนุนทางด้านอุตสาหกรรมการเมืองและการทหารของประเทศล่าอาณานิคมนั้น จะมีการขนส่งพวงวัตถุดีบ

ต่าง ๆ จากเมืองเหล่านี้ไปยังเมืองแม่ เพราะถ้าหากว่าเมืองแม่ไม่ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนแล้ว เมืองเหล่านี้ก็จะส่งวัตถุดิบไปยังเมืองอื่น เนื่องจากเมืองเกิดความเจริญขึ้นมาก เพราะเมืองแม่สนับสนุนดังได้ก่อสร้างมาแล้ว เมืองเหล่านี้จึงเจริญมาก ทำให้ชาวชนบทพอย้ายถิ่นเข้ามายังในเมืองเพื่อหารงานทำและเพื่อความหวังว่าจะได้มีชีวิตที่ดีขึ้น

ลักษณะความเป็นเมืองและการขยายขนาดของเมือง ในประเทศที่กำลังพัฒนาในปัจจุบัน จึงพอสรุปได้ดังนี้ (นิพนธ์ : 2519, หน้า 189-195)

1. ลักษณะความเป็นเมืองและการขยายขนาดของเมือง เป็นไปในอัตราสูงกว่าการขยายตัวทางอุตสาหกรรม แต่ปรากฏว่าการพัฒนาการบริหารและอาชีพในการให้บริการต่าง ๆ เป็นลักษณะสำคัญของเมืองในประเทศทางเอเชีย การขยายตัวและการเจริญเติบโตของเมืองที่ขยายเร็วกินไป เช่นนี้ จะเป็นผลเสียแก่การพัฒนาเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะความต้องการลงทุนด้านโครงสร้างขึ้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น การสื่อสาร การพลังงาน การคมนาคม ต่าง ๆ จะมีมากและเพิ่มเร็กว่าเดิมอีก

2. ถึงแม้จะมีการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองมาก ๆ แต่การขยายขนาดของเมืองในประเทศด้อยพัฒนาขึ้นอยู่กับผลของการเพิ่มโดยธรรมชาติ (ผลต่างระหว่างจำนวนการเกิดและการตาย) ของประชากรในเมืองร่วมกับผลจากการย้ายถิ่นเข้าของชาวชนบท

3. การย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองมักเป็นสาเหตุหลักดันจากชนบทมากกว่าสาเหตุดึงดูดของเขตเมือง โดยที่ความลำบากยากแค้นเกี่ยวกับระดับการครองชีพในชนบท ความไม่มั่นคงและปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายรวมทั้งการไม่มีงานทำ ซึ่งมักเป็นการว่างงานแบบซ่อนตัว (disguised unemployment) เป็นสาเหตุผลสำคัญคนจากชนบทเข้าสู่เมือง

4. ความเป็นเมืองในประเทศด้อยพัฒนานั้นโดยทั่วไปมีลักษณะที่เรียกว่า มีความเป็นเมืองมากเกินไป (over-urbanization) โดยที่เป็นศูนย์กลางทางการเมือง ยุทธศาสตร์ การศึกษา เศรษฐกิจและสังคม เนตเมืองสามารถขยายตัวได้รวดเร็ว โดยไม่ได้เกี่ยวข้องกับภาวะเศรษฐกิจดังนั้น การขยายตัวและการเจริญเติบโตของเมืองจึงเกิดขึ้นกับเมืองเพียงไม่กี่เมืองในประเทศ โดยเฉพาะเมืองหลวงจะมีอัตราการเพิ่มนักเรียนของเขตเมืองในระดับสูง สภาวะ over-urbanization ร่วมกับสถานการณ์ที่ไม่ปลอดภัยนักในเรื่องของการมีงานทำในเขตเมือง อาจถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้เสียภาพทางการเมืองและสังคมไม่มั่นคง

5. เมืองในประเทศด้อยพัฒนาในเอเชียมีลักษณะที่เรียกว่าเป็นเอกนคร (primate city) โดยที่ในประเทศนั้นมีเมือง ๆ หนึ่งที่มีขนาดใหญ่มาก ใหญ่กว่าเมืองในขนาดรอง ๆ ลงไปอย่าง

มากเหลือเกิน และโดยที่ความเจริญของเมืองที่เป็น primate city นั้น ไม่ได้มาจากสาเหตุของ การขยายตัวทางอุตสาหกรรมแต่มาจากการค์ประกอบทางด้านอื่น ๆ primate city เป็นศูนย์รวมของ ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เป็นที่ตั้งของฝ่ายรัฐบาล ศูนย์กลางการค้า การศึกษา ตลาดบริโภค แรงงาน ความชำนาญพิเศษต่าง ๆ ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ในยุค อาณานิคมนั้นประเทศเมืองแม่กจะสร้างเมือง ๆ หนึ่งของประเทศอาณานิคมของตนให้มีความ เจริญมาก ๆ เพื่อกอบโกยผลประโยชน์กลับสู่ประเทศเมืองแม่ และมีได้เหลียวแลต่อเมืองระดับ รอง ๆ แต่อย่างใด เมื่อประเทศเหล่านี้ได้ออกราชกิจเมืองใหญ่เมืองหนึ่งที่เป็นเอกนครอยู่แล้ว บางประเทศ เช่น ประเทศไทย มีได้ตอกเป็นอาณานิคมก็จริง แต่ก็ได้รับอิทธิพลจากการติดต่อ ค้ายากับประเทศมหาอำนาจขณะนั้น คือ อังกฤษกับฝรั่งเศส โดยที่กรุงเทพมหานครเป็นเมือง หลวง เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ หรือเป็นศูนย์กลางการปกครองอยู่แล้ว เมื่อขยาย เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจจากการติดต่อการค้ากับต่างประเทศจึงทำให้กรุงเทพมหานครมีลักษณะ เป็นเอกนครได้ง่ายเข้า มีผู้ศึกษาถึงเมืองในเอเชีย และพบว่าหลายประเทศมีเอกนครอยู่ เช่น ในประเทศพม่า (ย่างกุ้ง) เวียดนามใต้ (ไซ่ง่อน) พลิบปินส์ (มนิลา) อินโดเนเซีย (จากรกตา) เบอร์ (พนมเปญ) ลังกา (โคลัมโบ) ประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร) รวมถึงประเทศ อิหร่าน เลบานอน เป็นต้น ในทวีปแอฟริกา ก็มีหลายประเทศ อาทิเช่น อียิปต์ ตูนิเซีย เอธิโอเปีย โซมาเลีย ยูกันดาและหลายประเทศในلاتินอเมริกา อาทิเช่น กัวเตมาลา ฮอนดูรัส นิการากัว คอสตาริกา คิวบา ไฮตี เม็กซิโก เป็นต้น กินสเบร็ก ได้ใช้สัดส่วนระหว่างจำนวนประชากร ของเมืองที่ใหญ่ที่สุดต่อจำนวนประชากรของเมืองใหญ่ที่สุด 4 เมืองในประเทศนั้นเป็นเครื่อง วัดความเป็นเอกนคร โดยใช้สถิติข้อมูลในปี พ.ศ.1955 และพบว่าประเทศที่มีอัตราความเป็น เอกครสมูงสุดเป็นอันดับ 1 คือประเทศไทย โดยที่สัดส่วนของประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง ของกรุงเทพมหานครต่อจำนวนประชากรในเมืองใหญ่ที่สุด 4 เมือง (นับรวมกรุงเทพมหานคร) ถูงถึง 94.2 เปอร์เซ็นต์ ความเป็นเอกครของประเทศไทย จะดูได้จากขนาดของกรุงเทพมหานคร โดยที่เขตเมืองกรุงเทพมหานคร มีขนาดใหญ่กว่าเมืองอันดับสอง คือ เชียงใหม่ถึงประมาณ 35 เท่าตัว เมื่อพิจารณาจากจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองและเป็นศูนย์รวมของระบบ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในกรุงเทพมหานครทั้งหมดกว่าครึ่งของประชากร ในเขตเมืองของประเทศไทยอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร ในขณะเดียวกันเมืองรอง ๆ ลงไป ก็มีระดับความเจริญที่เทียบกันไม่ได้เลยกับกรุงเทพมหานคร

ลักษณะของความเป็นเอกครดังกล่าวข้างต้น ทำให้กรุงเทพมหานครมีปัจจัยดึงดูด (pull factors) ชាយชนบทให้เข้าสู่กรุงเทพฯมากขึ้น ประกอบกับในชนบทไทยมีปัจจัยผลักดัน

(push factors) หล่ายประการให้คนชนบทต้องย้ายถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยด้านเศรษฐกิจ อันได้แก่ การทำมาหากินฝีเดียว ที่ดินมีจำกัด การทำไร่ทำนาซึ่งต้องพึ่งพาดินฟ้าอากาศ ทำให้ขาดหลักประกันที่แน่นอน

ในปัจจุบัน การที่เขตเมืองของกรุงเทพมหานครมีการขยายตัวด้านจำนวนประชากร อย่างรวดเร็วนี้เป็นผลมาจากการเพิ่มประชากรตามธรรมชาติที่ยังอยู่ในอัตราสูง บวกกับการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่นครหลวงอย่างมาก อันเนื่องมาจากความเป็นเอกอัคราช地位 ของกรุงเทพมหานครที่ทำให้มีปัจจัยดึงดูด ชนบทเข้าสู่นครหลวงเป็นอย่างมาก ปัญหาของความเป็นเอกอัคราช地位 ของกรุงเทพมหานคร ทำให้ความเจริญทั้งหมดของประเทศไทยไม่ว่าด้านเศรษฐกิจการเมืองและสังคมมารวมอยู่ที่เมืองฯ เดียว ซึ่งขัดกับหลักการพัฒนาประเทศที่ต้องการพัฒนาแต่ละภูมิภาคในประเทศให้มีความเจริญ ในระดับไล่เลี่ยกัน และการที่ความเจริญทั้งปวงมารวมอยู่ที่เมืองฯ เดียวเช่นนี้ ย่อมมีผลทำให้ การขยายขนาดของเมืองและระดับของความเป็นเมืองไปอย่างรวดเร็วกว่าเมืองอื่นๆ และปัญหา ที่ตามมาดังที่ประสบอยู่ในปัจจุบันได้แก่ การขยายกิจการสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ไม่ทัน กับความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อาทิเช่น ด้านที่อยู่อาศัย ถนนหนทาง น้ำประปา ไฟฟ้า โรงพยาบาล รถโดยสารประจำทาง รวมทั้งปัญหาที่สำคัญอื่นๆ เช่น การมี งานทำ อาชญากรรม โสเกน การจราจร อากาศเสีย น้ำเสีย ฯลฯ ปัญหาต่างๆ เหล่านี้เป็น ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว และจะเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ หากปราศจากการวางแผนแก้ไขปัญหาเมือง ที่มีประสิทธิภาพและทันท่วงที มิใช่ปล่อยไว้จนเกิดวิกฤติการณ์ของเมือง (urban crisis) แล้ว จึงคิดแก้ปัญหา ซึ่งถ้าปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปจนถึงตอนนั้นแล้ว ย่อมจะแก้ไขปัญหาได้ยากยิ่ง กว่าปัจจุบันไม่รู้เท่า รวมทั้งบประมาณที่ใช้จ่ายเพื่อการแก้ปัญหาเมืองก็จะเพิ่มขึ้นมากจนกระทั่ง ถึงแม้รัฐบาลจะมีประสิทธิภาพขนาดไหน ก็ยากต่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้ลุล่วงไปได้อย่าง ราบรื่น และได้ผลสมกับที่ได้ตั้งเป้าหมายเอาไว้

การขยายตัวของกรุงเทพมหานคร

การขยายตัวของกรุงเทพฯ เป็นไปตามทฤษฎีศูนย์กลางหลายศูนย์กลาง (multiple nuclei) คือมีศูนย์กลางอยู่หลายแห่ง ในสมัยก่อน ๆ ศูนย์การค้าของกรุงเทพฯอยู่ที่ บางรัก สะพานหัน วังบูรพา บางลำพู เจริญกรุง เป็นต้น ต่อมาเริ่มมีศูนย์การค้าเก่า ๆ เหล่านี้ขยายออกไปใหม่ได้ ก็ เกิดศูนย์กลางขึ้นมาอีกหลายแห่ง เช่น ราชประสงค์ เพลินจิต ประตูน้ำ ราชดำเนิน ศูนย์การค้าสยาม เป็นต้น บางเขตของกรุงเทพฯ ยังมีลักษณะเป็นชนบทอยู่บ้าง พื้นที่ของกรุงเทพฯจึงแบ่งออก ได้เป็น 3 เขตใหญ่ ๆ ดังนี้

1. เขตเมือง (urban area) ได้แก่บริเวณอันเป็นที่ตั้งของสถานธุรกิจการค้าและบริการ ต่างๆ เช่น ถนนเจริญกรุง เยาวราช บางลำพู สะพานหัน ราชดำเนิน ประตูน้ำ สะพานควาย เป็นต้น

2. เขตชานเมือง (suburban area) ได้แก่บริเวณรอบนอกของเขตในเมือง ซึ่งประชากร อาศัยกันอยู่เบาบางกว่าในเขตเมือง มักจะเป็นที่อยู่อาศัยมากกว่าที่นี่ แต่ในปัจจุบัน นี่ยังคงมีความหลากหลายและมีความหลากหลายทางเศรษฐกิจมากกว่าเดิม จึงสังเกตได้ว่าแต่เดิมนั้นย่านหัวหมาก ลาดพร้าว เป็นชานเมือง แต่เดี๋วนี้สภาพแวดล้อมนั้นกลายสภาพเป็นเขตเมืองมากขึ้นทุกที่

3. เขตชนบท "ได้แก่ เขตที่สักดิจารชานเมืองออกไปซึ่งประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตนั้น ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและมีวิถีชีวิตเช่นเดียวกับชาวชนบท"

การศึกษาถึงเรื่องเมืองและชนบทในประเทศไทย ยังทำได้ในวงจำกัด ทั้งนี้ เนื่องจาก เรายังไม่ได้ให้คำจำกัดความแสดงความแตกต่างระหว่างเขตเมืองกับชนบทเอาไว้ สำมะโนประชากร ปี พ.ศ. 2503 กล่าวถึงแต่เพียงเขตเทศบาลซึ่งมี 3 ประเทศ กือ เทศบาลนคร เทศบาลเมือง และเทศบาลตำบล ซึ่งพิจารณาตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 อันเป็น พ.ร.บ. ที่ ยังใช้มาถึงปัจจุบันได้ให้ความหมายของเทศบาลนคร เทศบาลเมือง และเทศบาลตำบลไว้ดังนี้ (สำมะโนประชากร : 2503 หน้า 6)

เทศบาลนคร "ได้แก่ ท้องถิ่นชุมชนที่มีราษฎรตั้งแต่ห้าหมื่นคนขึ้นไป โดยราษฎร เหล่าน้อยหนาแน่นเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าสามพันคนต่อหนึ่งตารางกิโลเมตร ทั้งมีรายได้พอกครัวแก่ การที่จะปฏิบัติหน้าที่เทศบาลนครอันต้องทำตามพระราชบัญญัตินี้ และซึ่งมีพระราชบัญญัติกา ยกฐานะเป็นเทศบาลนคร พระราชบัญญัตินั้นให้ระบุชื่อและเขตของเทศบาลไว้ด้วย"

เทศบาลเมือง "ได้แก่ ท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งศาลาการจ้างจ้างหรือท้องถิ่นชุมชนที่ มีราษฎรตั้งแต่ห้าหมื่นคนขึ้นไป โดยราษฎรเหล่าน้อยหนาแน่นเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าสามพันคนต่อ หนึ่งตารางกิโลเมตร ทั้งมีรายได้พอกครัวแก่การปฏิบัติหน้าที่เทศบาลเมือง อันต้องทำตามพระราชบัญญัตินี้ และซึ่งมีพระราชบัญญัติกา ยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองและพระราชบัญญัตินั้นให้ระบุชื่อและเขตและเทศบาลไว้ด้วย"

เทศบาลตำบล การยกท้องถิ่นขึ้นเป็นเทศบาลตำบล ก็หมายความได้กำหนดไว้ว่าท้องถิ่น นั้น ต้องมีราษฎรเท่าใด มีความหนาแน่นเพียงใด แต่มีหลักดังนี้

- เลือกเฉพาะตำบลที่มีประชากรมากใกล้จำนวนที่จะตั้งเป็นเทศบาลเมืองได้
- มีความหนาแน่นของประชากรใกล้ ๆ กับความหนาแน่นของประชากรในเขตเทศบาลเมือง
- มีรายได้พอด้วยการแก่การปฏิบัติที่อันต้องทำของเทศบาลตำบล
- ประชาชนในท้องถิ่นนั้นมีความรอบรู้พอปักครองตนเองได้

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเจริญเติบโตของสังคมเมืองของไทย (Factors influencing urban growth)

กรุงเทพฯ มีเนื้อที่น้อยกว่า 1% ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศไทย แต่ในพื้นที่เล็ก ๆ นี้เป็นที่อยู่อาศัยของประชาชนมากกว่า 10% ของประชากรทั้งหมดของประเทศไทย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเติบโตอย่างรวดเร็วของกรุงเทพฯ คือ (Thai University Research Associated : Urbanization in the Bangkok Central Region; 1973, p. 122)

1. สถานที่ตั้ง (Location)

กรุงเทพฯ ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาต่อ กับ อ่าวไทย ทำให้กรุงเทพฯ ตั้งอยู่บนจุดที่เหมาะสม เพราะว่าแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญมากของประเทศไทย ได้ถูกใช้เป็นทางลากเสียงขึ้นสู่หัวเมือง ให้ประโยชน์ต่อทางด้านเศรษฐกิจ น้ำจากแม่น้ำได้ถูกบริโภคโดยผู้อยู่อาศัยแล้ว ยังได้ใช้ประโยชน์ทางด้านกิจกรรมและอุตสาหกรรม นอกจากนั้นยังได้ใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางขนส่งผลิตภัณฑ์ทางการกิจกรรมไปยังจุดหมายปลายทาง ข้าว ข้าวโพด ไม้สัก ได้ถูกขนส่งทางแม่น้ำมาสู่ภาคกลางแล้วจึงส่งต่อออกไปนอกประเทศ

กรุงเทพฯ อยู่ในภาคกลางซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าพื้นที่ ๆ เหมาะแก่การกิจกรรมอยู่ในภาคนี้ ผลิตภัณฑ์ทางการกิจกรรมส่วนใหญ่ผลิตในภูมิภาคนี้ ผลิตภัณฑ์ทั้งหมดนี้แหล่งเดียวที่สู่กรุงเทพฯ ซึ่งกรุงเทพฯ เป็นประเด็นสำคัญที่นำไปสู่ตลาดต่างประเทศ การที่กรุงเทพฯ เป็นจุดศูนย์กลางของการประกอบการทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองท่าเรือที่สำคัญที่สุดของประเทศไทยซึ่งรับผิดชอบต่อการขนส่งมากกว่า 90% ของสินค้าทั้งหมด กรุงเทพฯ เป็นจุดกลางของการส่งสินค้าเข้าและสินค้าออกของประเทศไทย กิจกรรมทางเศรษฐกิจให้ประโยชน์ต่อประเทศไทยเป็นอย่างมาก องค์การและบริษัทที่ทำงานเกี่ยวกับการส่งสินค้าเข้าและออกส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ

ความสามารถในการแข่งขันของกรุงเทพฯ ให้มีอันดับ前列ส่วนล่างของรายชื่อของเหลวทั้งหลายจะต้องผ่าน แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นจุดเชื่อมของหลาย ๆ ส่วนของประเทศไทย เพราะกรุงเทพฯ

ตั้งอยู่ตรงปากแม่น้ำเจ้าพระยา จึงเป็นเหมือนรอยเชื่อมกับพื้นที่ริบบ์ของประเทศ พื้นที่ที่เป็นที่ริบบ์ของกรุงเทพฯ มีขนาดใหญ่และให้ผลิตผลทางเกษตรกรรมหลายประเภท ผลิตผลเกือบทั้งหมดได้ส่งไปที่กรุงเทพฯ สำหรับไว้ใช้ภายในประเทศและส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศ ทำให้กรุงเทพฯ และอาณาบริเวณรอบ ๆ กรุงเทพฯ ได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมาก ไม่มีเมืองใดในประเทศไทยที่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับกรุงเทพฯ ได้

2. ศูนย์กลางการคุณภาพ

การคุณภาพทางนักประภากลางจากกรุงเทพฯ ออกไปสู่ทุกภาคของประเทศไทย ไฮเวย์เพชรเกษมเป็นเส้นทางติดต่อกับภาคใต้ทุกจังหวัด ไฮเวย์พหลโยธินเป็นเส้นทางติดต่อกับภาคเหนือและเป็นเส้นทางที่จะมีไฮเวย์มิตรภาพแยกออกไปตามวันออกเดือนแห่งเดือน ไฮเวย์สุขุมวิทเป็นเส้นทางติดต่อภาคตะวันออกของประเทศไทย ทางรถไฟก็เชื่อมกัน ระบบรถไฟฟ้ามีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ แล้วแยกไปยังจังหวัดต่าง ๆ สถานีศูนย์กลางคือสถานีรถไฟฟ้าลำโพงตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นสถานีเดียวที่ผู้โดยสารรถไฟฟ้าเดินทางไปได้ทุกจังหวัดภายในประเทศไทย นอกจากนี้หัวลำโพงยังเป็นสถานีที่เราสามารถเดินทางไปยังประเทศลาว สิงคโปร์ เป็นต้น

นอกจากนั้นบริษัทนำมันหั้งหมดมีถังเก็บน้ำมันใหญ่ไว้ในกรุงเทพฯ และน้ำมันเหล่านี้ส่งไปยังส่วนต่าง ๆ ของประเทศไทยทางรถไฟ ได้มีการวางแผนที่จะมีเมืองท่าแห่งใหม่ที่จังหวัดชลบุรี ซึ่งอยู่บนชายฝั่งตะวันออกแต่ก็ต้องใช้เวลาหลายปีจึงจะสร้างเสร็จ กรุงเทพฯ ก็จะยังคงดำเนินความเป็นจุดหลักของการค้าระหว่างประเทศ (transactions)

ท่าเรือที่กรุงเทพฯ ก็รับผิดชอบต่อสินค้าเข้ามากกว่า 90% ธุรกิจเกี่ยวกับการส่งสินค้าเข้าและออก ได้ทำให้กรุงเทพฯ มีธุรกิจอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอีกมาก บริษัทที่เกี่ยวกับการส่งสินค้าเข้าและออก เช่น ศูนย์กลางธนาคารที่ตั้งอยู่ที่กรุงเทพฯ รัฐบาลได้พยายามที่จะปรับปรุงท่าเรือตามต่างจังหวัด แต่ก็สามารถรับสินค้าได้เพียงเล็กน้อย แต่ก็พบว่าความรับผิดชอบที่ท่าเรือต่างจังหวัดเพิ่มมากขึ้น ถ้าหากว่าท่าเรือต่างจังหวัดได้มีเครื่องไม้เครื่องมือที่ทันสมัยและมีท่าเรือที่อื่นพอสมควรก็อาจจะทำให้การค้าระหว่างประเทศกระจายออกจากกรุงเทพฯ (decentralized)

การโทรศัพท์ก็เชื่อกันมีศูนย์กลางอยู่ในกรุงเทพฯ จำนวนโทรศัพท์ในกรุงเทพฯ มากกว่าตั้งจังหวัดถึง 3 เท่า กรุงเทพฯ ยังเป็นศูนย์กลางของการโทรเลข (Tele-communication network) ระบบโทรศัพท์ในกรุงเทพฯ สามารถที่จะติดต่อกับประเทศต่าง ๆ เช่น อเมริกาเหนือ

ยุโรป และເອເຊີຍໄມ່ແຕ່ເພີ້ງຮັບໂກຮັກທີ່ກາຍໃນປະເທດແຕ່ຍັງສາມາດໂກຮັກທີ່ຮ່ວ່າງປະເທດ ໄດ້ດ້ວຍ ຄວາມສະດວກສບາຍຂອງການຕິດຕໍ່ສ້ອສານໃນກຽມເທິງ ເປັນສ່ວນໜຶ່ງທີ່ທໍາໃຫ້ກຽມເທິງ ເປັນຄູນຢົກລາງ

ການເດີນທາງທາງອາກະຍານປະເທດ ກົມື້ຄູນຢົກລາງຍູ້ໃນກຽມເທິງ ທ່າອາກະຍານ ດອນເມືອງກົມື້ຍູ້ທ່າງຈາກກຽມເທິງ 20 ກ.ມ. ດອນເມືອງເປັນທ່າອາກະຍານທີ່ວຸ່ນວາຍທີ່ສຸດ ໃນ ກູມື້ກາມເອເຊີຍຕະວັນອອກເນື້ອງໃດໆ ທ່າອາກະຍານຕັ້ງອູ້ບູນເສັ້ນທາງຫລັກຂອງການຄົມທາງອາກະຍານ ຮ່ວ່າງປະເທດ ສາຍການບິນສຳຄັຟ້າ ຂອງໂລກສ່ວນໃຫຍ່ແວະທີ່ດອນເມືອງ ແລະເນື່ອງຈາກການ ເດີນທາງທາງອາກະຍານມີແນວໂນມທີ່ເພີ່ມເຂົ້ນກື່ອງທີ່ກົມື້ຍູ້ທ່າງຈາກກະຍານດອນເມືອງຍິ່ງມີຄວາມສຳຄັຟ້ານຳກົ້ນ ແມ່ວ່າເຮົາຈະມີທ່າອາກະຍານຮ່ວ່າງປະເທດອີກ 2 ແທ່ງ ອື່ນ ທ່າອາກະຍານເຊີ້ນໃໝ່ ແລະຫາດໃຫຍ່ ແຕ່ທັງ 2 ທ່າອາກະຍານນີ້ກົມື້ຍູ້ໃໝ່ໄດ້ຮັບການຕິດຕໍ່ຈາກສາຍການບິນຮ່ວ່າງປະເທດ ອາຈະຕ້ອງໃຫ້ ເວລາຫລາຍປຶກວ່າທ່າອາກະຍານທັງສອງແທ່ງນີ້ຈະເປັນທີ່ຮູ້ຈັກຂອງຫຼຸງກິຈທາງອາກະຍານຮ່ວ່າງປະເທດ ທ່າອາກະຍານແທ່ງໃໝ່ທີ່ຫນອງຢູ່ເທົ່າ ໄດ້ມີກາງວາງແຜນທີ່ຈະໄຫ້ເປັນທີ່ຮັບຜິດຂອບຕ່ອກກາງຈາກທາງ ອາກະຍານໃນອາຄາຕ

ນອກຈາກນີ້ກຽມເທິງ ຍັງເປັນສໍານັກງານໃຫຍ່ (headquarter) ຂອງສາຍການບິນກາຍໃນ ປະເທດ ສາຍການບິນໃນປະເທດຕິດຕໍ່ຈາກກຽມເທິງ ໄປຍັງເມືອງໃຫຍ່ ຖ້າ ຂອງແຕ່ລະກາຄແລະໄປ ຍັງເມືອງຫລວງຂອງປະເທດເພື່ອນບ້ານ ມີສາຍການບິນກາຍໃນປະເທດ 3 ສາຍ ທີ່ໄຫ້ບໍລິການໄປຢັ້ງ ກາດເໜືອ ກາດຕະວັນອອກເນື້ອງເໜືອ ແລະກາດຕິ້ງຂອງປະເທດ ແລະຍັງໄຫ້ບໍລິການໄປຢັ້ງເວິຍງຈັນທົນ (ເມືອງຫລວງຂອງລາວ) ປິ່ນງ ມາເລເຊີຍ ສີ່ງໂປ່ງ ກາງຈາກທາງອາກະຍານໃນປະເທດທີ່ໃໝ່ກົມື້ຍູ້ ຮ່ວ່າງກຽມເທິງ ແລະເຊີ້ນໃໝ່ ແລະຫາດໃຫຍ່

3. ຄູນຢົກລາງຂອງການບົງຫາ (The centre of administration)

ກຽມເທິງ ເປັນທີ່ຮູ້ວ່າເປັນຄູນຢົກລາງຂອງກົງການກົງການປົກກອງທັງໝົດ ໂຄງສ້າງ ນອກການບົງຫາໄດ້ຈັດຮະບັບແບບແຜນຕາມສຳຄັນຕອນ (hierarchical pattern) ການກຳນົດໄດ້ໄດ້ ໄທ້ອໍານາຈແກ່ສ່ວນກູມື້ກາມ ອາຈະກຳລ່າວໄດ້ວ່າສ່ວນກລາງເປັນຜູ້ບົງຫາງານທັງໝົດ ອື່ນ ໂຍນາຍ ແລະຄຳສົ່ງຕ່າງ ຖ້າ ສູກສ່ວຍກົງການປົກກອງກຽມເທິງ ເມືອນໂຍບາຍຕ່າງ ໃນຂອງສ່ວນກລາງ ຮູບາລົງຈຶ່ງ ໄດ້ໃໝ່ຈ່າຍບປະມານເປັນຈຳນວນມາກແກ່ກຽມເທິງ ຈຶ່ງທໍາໄຫ້ເກີດຄວາມແຕກຕ່າງອ່ຍ່ານົກໃນດ້ານ ການບົງການທາງສັງຄົມທີ່ກຽມເທິງ ແລະສ່ວນເອົ້ນ ຖ້າ ຂອງປະເທດ

การบริการทางด้านการแพทย์ให้ความสำคัญในกรุงเทพฯมากกว่าส่วนอื่น ๆ ของประเทศไทยในด้านการศึกษาที่เข่นกันประชาชนในกรุงเทพฯ มีโอกาสได้รับการศึกษาสูงกว่าประชาชนในจังหวัดอื่น ๆ เพราะกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางของการศึกษา ทำให้ประชาชนในจังหวัดอื่น ๆ เข้ากรุงเทพฯ คนที่ได้รับการศึกษาสูง ๆ แม้ว่าจะเป็นพวกรึมจากต่างจังหวัดก็มีแนวโน้มที่จะตั้งหลักฐานอยู่ในกรุงเทพฯ แนวโน้มอันนี้ส่วนหนึ่งมักก็เนื่องมาจากธรรมชาติของระบบราชการบุคคลที่มีการศึกษาสูงสามารถที่จะได้ตำแหน่งสูงในการบริหาร และตำแหน่งสูง ๆ เหล่านี้ก็มีเฉพาะส่วนกลางเท่านั้น นอกจากนี้การสาธารณสุข การศึกษาและความต้องการต่าง ๆ ในด้านการบริการทางสังคมที่มีในกรุงเทพฯ มากกว่าที่อื่น ๆ เนื่องจากเหตุนี้ทำให้ยากต่อการพัฒนาภูมิภาคอื่น ๆ

4. ปัจจัยสังคม-วัฒนธรรม (Socio-cultural factors)

เป็นสิ่งธรรมชาติที่เราจะเชื่อถือว่า ชีวิตในเมืองใหญ่เป็นตัวแทนของระบบชีวิตที่ศิริไชย์ประชาชนในเขตชนบทต่างกันซึ่งนับประชานที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ทุก ๆ ครอบครัวได้พยายามอย่างมากที่จะส่งบุตร หลาน เข้าไปอยู่ในเมือง เพราะว่าตำแหน่งเกียรติยศและชื่อเสียงมักจะมีในหมู่ผู้อาศัยอยู่ในเมือง อย่างไรก็ตามงานในเมืองถูกคาดว่ามีเงียบติกว่าและได้รับค่าจ้างแพงกว่าในเขตชนบท กิจกรรมภายในเมืองเป็นสิ่งธรรมชาติไปสำหรับประชากรที่จะอพยพย้ายถิ่นเข้าไปอยู่ในเขตเมืองเพื่อเสียงโโซค เด็กสาวจากชนบทจะเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ในระหว่างฤดูร้อนเพื่อจะทำงานเป็นคนใช้ ถ้าเขาก็ถูกอกถูกใจทั้งรายได้และความพอดีของเข้า เขาก็อาจจะอยู่ในเมืองตลอดไปได้ การอพยพของประชาชนเข้าสู่เขตเมือง ส่วนหนึ่งของเหตุผลคือความไม่มีงานทำในเขตชนบท ตัวอย่างเช่น ชาวนาจะทำงานเฉพาะในฤดูทำนาเก็บเกี่ยวเท่านั้น ต่อจากนั้นก็เป็นเวลาว่าง ชาวนาบางส่วนก็ได้พยายามหางานทำในช่วงที่ว่างนี้ การว่างงานเป็นปัจจัยผลักดันปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวนาอพยพเข้าเมือง

5. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ (Economic factors)

โอกาสทางด้านเศรษฐกิจในกรุงเทพฯ ทำให้ชีวิตในเมืองมีโอกาสมาก กรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงกรุงเทพฯ สามารถจ้างคนได้มาก ประชาชนที่มีงานทำในเขตครุหลวงส่วนใหญ่ทำงานในด้านการค้า เสมียน งานฝีมือ งานที่ไม่ใช้ความชำนาญ (unskilled labour) และงานบริการ ในปี 1970 มากกว่า 1/3 ของประชาชนในเขตครุหลวงประกอบอาชีพเหล่านี้ งานเหล่านี้คนไทยโดยทั่ว ๆ ไปถือว่าเป็นงานที่มีเกียรติมากกว่าการเป็นชาวนา ดังนั้นชาวนาจึงต้องการให้ลูกของตนได้ประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ชาวนา

เหล่านี้ก็ยังคงดำเนินอยู่ และเพิ่มมากขึ้นและทวีความรุนแรงมากขึ้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจที่เราฯ จะศึกษาให้ทราบไว้ แต่เนื่องจากขอบเขตของวิชานี้มีมาก เพราะฉะนั้นจะขอกล่าวเพียงสั้นๆ เท่านั้น (สำนักศึกษาสนใจอ่านรายละเอียดได้ที่ SO 345 กรณีการ อักษรกรุ๊ล สุขุมวิท จังหวัดสุขุมวิท)

สรุป สังคมวิทยาฯ เป็นเรื่องที่น่าสนใจ เนื่องจากเป็นศาสตร์ที่ได้ศึกษาให้ทราบไว้หรือแม้แต่ชาวชนบทเองถ้าได้ศึกษา ก็จะทำให้เห็นถ้วนว่ามีความเชื่อมโยงกันมากขึ้น อย่างไรก็ตาม สังคมวิทยาฯ ในเมืองไทยพึงจะได้มีการสอนกันเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง เพราะฉะนั้น อาจจะมีความขาดแคลนตำแหน่งบัณฑิตพุฒิฯ แต่อย่างไรก็ตาม เชื่อว่าบทความนี้คงจะทำให้นักศึกษาและผู้สนใจทั้งหลายพอกจะเข้าใจสังคมวิทยาฯ บ้างพอสมควรเพื่อเป็นเครื่องชี้แนวทางให้นักศึกษาและผู้สนใจทั้งหลายที่จะศึกษาเพิ่มมากขึ้น

บรรณานุกรม

1. การณิการ อักษรกุล สุขเกษม 2521 สังคมวิทยา พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง
2. ใจ หิญชีระนันทน์ 2518 “บัญชีของเมือง” ประชากรรภกนกรอตุ้รอด พระนคร : มิตรนราการพิมพ์
3. นิพนธ์ เทพวัลย์ 2516 “ลักษณะความเป็นเมือง” สมมนาบัญชีของกรุง พระนคร : โรงพิมพ์
สมาคมสัมคมศาสตร์
4. สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2505 สำนัคในประเทศไทย 2503 พระนคร : สำนักงานสถิติ
5. Anderson, Nels 1970 “Urban Sociology” in Fairchild ed. Dictionary of *Sociology and Related Sciences* new Jersey : Littlefield, Adam. Co.
& Burgess, E.W. 1960 “The Growth of the City” The City, Chicago : University of Chicago Press.
7. Davis. Kingsley 1955 “The Origins and Growth of Urbanization in the World” American Journal
of Sociology. March 1955.
8. Gist, N.P. and Fava, S.P. 1971 *Urban Society*. N.Y. Thosan Crowell Company.
9. Harris C.D and Ullman E.L. 1974 “The Nature of Cities”. Comparative *Urban Structure* :
Studies in the Ecology of City. Toronto : D.C. Health Company
10. Hoult, T.F. 1972 “Urban Sociology” in Faris ed, *Dictionary of Modern-Cociology*.
11. Meer David 1968 *Society and Population* New Jersey Prentice Hall Inc.
12. Montz, E.e. 1970 “Urban Sociology” in fairchild ed. Dictionary of Sociology and Related Sciences.
New Jersey : Littlefield, Adam Co.,
13. Thomlinson, Ralph 1968 *Urban Structure*. N.Y. : Random House
14. Thai University Research Association 1973 *Urbanization in the Bangkok Central Region*. Bangkok:
Rrapitaya
15. Ullman, E 1941 “A Theory of Location for Cities” *American Journal of Sociology* No. V, May
1941